

کتاب‌شناسی توصیفی

۱. التمهید فی علوم القرآن

این کتاب در موضوع علوم قرآن نگارش یافته و ده جلد است.

- جلد اول شامل مقدمه و دو بخش است که به بررسی دو پدیده وحی و نزول قرآن، و جمع آوری قرآن و یکسان سازی مصاحف پرداخته است؛

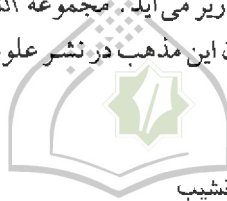
- جلد دوم نیز در دو بخش به بررسی قرائات و نسخ اختصاص یافته است؛

- جلد سوم به موضوع محکم و متشابه اختصاص یافته و تأویل آیات متشابه از نظر استاد بیان شده است؛

- جلد چهارم به موضوع اعجاز قرآن پرداخته و ضمن واژه‌شناسی اعجاز، ابعاد اعجاز قرآنی، نظریات و آرای دانشمندان مسلمان را در مورد اعجاز قرآن نقد و بررسی کرده است.

- جلد پنجم درباره اعجاز بیانی قرآن است که این موضوع را همراه شواهد قرآنی و توضیح تفصیلی عناصر مؤثر در اعجاز بیانی ذکر کرده و مهمترین نظریات دانشمندان و مؤلفان جهان اسلام را در این زمینه به بحث گرفته است. در بخش پایانی این جلد فصاحت قرآن بررسی شده و توضیحات ارزشمندی ارائه شده است.

- جلد ششم تا دهم به ترتیب شبهات و ردود حول القرآن الکریم، و صیانة القرآن من التحریف و جلد اول و دوم التفسیر و المفسرون است که به دلیل اهمیت موضوع این چهار کتاب به صورت جداگانه چاپ شده است که توضیح هر یک به صورت جداگانه در زیر می‌آید. مجموعه التمهید چنانکه خود استاد آورده‌اند به منظور دفاع از حریم تشیع و اثبات نقش آفرینی بزرگان این مذهب در نشر علوم و معارف قرآنی حاصل بیش از سی سال تحقیق و تتبع همه جانبه است.

۲. التفسیر و المفسرون فی ثوبه القشيب

ویژگی مهم این کتاب آن است که استاد بارها آن را قبل از انتشار در حوزه قم و مشهد- دانشگاه علوم اسلامی رضوی- تدریس کرده و در طی تدریس با یادکرد فصلهای تازه در کمال آن کوشیده است. ویژگی دیگر این کتاب منابع گسترده آن است؛ هر منبعی که می‌توانسته بر غنای مبحث بیفزاید مورد توجه قرار گرفته است. از دیگر ویژگیهای این کتاب نوآوری و ابتکار است از ویژگیهای دیگر این کتاب دفاعنامه از حریم مذهب شیعه و اهل سنت است. همچنین با امعان نظر به دامنه اباحت تاریخ تفسیر یک دوره کامل این دانش از بررسی اصطلاحات گرفته تا ادوار شکل‌گیری تفسیر و مکاتبات تفسیری با یادکرد یک یک کتب تفسیری فریقین در این کتاب مطرح شده است و بالاخره یکی دیگر از ویژگیهای این کتاب، قوت قلم نویسنده است، چنان که روح عربیت و احاطه به زوایای بیانی این زبان برای تبیین مقاصد نویسنده در سراسر آن می‌جوشد. این کتاب از روز انتشار مورد استقبال و توجه محافل علمی و دانشگاهی قرار گرفته و تنها کتابی است که مباحثی مبسوط درباره تفسیر و مفسران دارد.

کتاب التفسیر و المفسرون در دو جلد، از یک مقدمه کوتاه و سه بخش تشکیل شده است. بخش اول شامل مباحثی مفهوم شناسانه در مورد واژگان تفسیر و مباحث مرتبط با آن و بخش دوم شامل مراحل پنجگانه تفسیر و بخش سوم به بیان روشهای تفسیری اختصاص دارد. مباحث مهم بخش اول عبارت است از علوم مورد نیاز مفسر، بطلان توهم انحصار تأویل قرآن به خدا و توفیقی بودن تفسیر قرآن، بیان مراد از تفسیر به رأی، توضیح حجت ظواهر قرآن با بیان روش قرآن در انتقال و بیان مطالب، بررسی مشروعیت، امکان و روشهای ترجمه و ارزیابی دیدگاههای فقهای شیعه و سنی در این خصوص و مهمترین عناوین بخش دوم اشاره به پنج مرحله تفسیر از عهد رسالت و دوران صحابه و تابعان و تفسیر در دوران اهل بیت (ع) است.

در بخش سوم که در واقع زیرمجموعه مرحله پنجم تفسیر است، دو روش تفسیر مآثور و تفسیر اجتهادی مورد بحث قرار گرفته است. ایشان تفسیر مآثور را به چهار گونه تفسیر قرآن به قرآن، قرآن به سنت، به قول صحابی و

قول تابعی تقسیم کرده و سپس به آفات و آسیبهای تفسیر مآثور اشاره می‌کند. ضعف اسناد، وضع و دستبرد در روایات و اسرائیلیات را سه آفت بزرگ این روش تفسیری برمی‌شمرند و در روش تفسیر اجتهادی ضمن بیان تعریفی از این روش به انواع تفاسیر اجتهادی اعم از فقهی و جامع می‌پردازند و سپس به تفاسیر جامع معاصر و نوع گرایش علمی و اجتماعی که دارند پرداخته‌اند. ایشان در ذیل هر عنوان به معرفی مهمترین تفاسیر معاصر اهتمام ورزیده‌اند.

استاد در تعقیب مباحث این بخش از تفاسیر ادبی، لغوی، متشابهات، تفاسیر مختصر، تفاسیر عرفانی (رمزی و اشاری) نام برده و مهمترین تفاسیر هر گرایش را معرفی کرده‌اند متذکر می‌شود این کتاب با افزایشهایی، به فارسی تحت عنوان تفسیر و مفسران برگردانده و چاپ شده است.

۳. التفسیر الاثری الجامع

این کتاب که در واقع آخرین اثر ماندگار استاد به شمار می‌رود، شیوه‌ای نوین در تفسیرنگاری قرآن است و در نوع خود یک تفسیر روایی و نقلی است که جامع تمام روایات تفسیری شیعه و اهل سنت است. آنچه این کتاب را از دیگر کتابها ممتاز ساخته ویژگیهای ذیل است:

اولاً، جمع و تنسیق روایات فریقین در کنار یکدیگر که در راستای تقارن بین مذاهب و تقریب آنها گام بلندی است؛

ثانیاً، بررسی صحت و سقم روایات و نقد عالمانه آنهاست، چنانکه خود استاد می‌گویند روایات تفسیری جملگی به صورت خام در کتابها عرضه شده و کاری که فقها بر روی روایات فقهی انجام داده‌اند بر روی روایات تفسیری انجام نگرفته است و لذا سلیم و سقیم آن به هم در آمیخته است برای جداسازی و تعیین سرنوشت نخبه تفاسیر روایی با همت دوستان فاضل خویش به این امر خطیر اقدام نمودم (گلستان قرآن، شماره ۱۹۹، ص ۹)؛ ثالثاً، عرضه روایات تفسیری اهل بیت (ع) به جهان اسلام و نشان دادن برتری آن بر منقولات دیگران، ایشان در این راستا می‌فرمودند: هدف ما صرفاً جمع آوری نیست، بلکه هدف اصلی و اساسی ما اثبات این مدعاست که فهم عمیق قرآن بدون اهل بیت (ع) امکان ندارد و دیگران اگر چیزی دارند، در واقع از خرم علمی اهل بیت (ع) خوشه چینی کرده‌اند. بدیهی است خلق چنین اثری تفسیری با این رویکردهای فراگیر و گسترده و اهدافی بلند، نیازمند همکاری جمعی از اندیشمندان و متخصصان و استفاده از همه امکانات روز و آخرین دستاوردهای نرم افزاری علمی و کتابخانه‌ای است. بر این اساس استاد فرزانه تعدادی از فضلالی قرآن پژوه را برای فیش برداری از تمام روایات و احادیث فریقین از کتابهای مختلف انتخاب کرد و کارش را از اوائل سال ۱۳۷۹ ش. آغاز نمود و تا آخرین روز عمر با برکتش (آخر دی ماه ۱۳۸۵) لحظه‌ای از تحقیق و تتبع و تدوین این اثر قیم و گرانسنگ باز نایستاد.

در تدوین این کتاب نخست تمام روایات تفسیر نورالثقلین از منابع شیعی و تفسیر الدر المنثور از منابع اهل سنت مبنای اصلی کار قرار گرفت. در کنار این دو کتاب از ده منبع تفسیری شیعه مثل تفسیر قمی، عیاشی، طبرسی، طوسی، بحرانی، رازی، امام حسن عسکری (ع) و ... و همچنین ده منبع تفسیر اهل سنت مثل طبری، ابن کثیر، قرطبی و ... استفاده شد. در کنار این منابع از تفسیر المیزان، تفسیر آیه الله جوادی آملی و ... و همچنین بیش از ۲۵ کتاب حدیثی شیعه مثل ارشاد شیخ مفید و سایر کتابهای ایشان، آثار شیخ صدوق و ... و دهها منبع از منابع حدیث اهل سنت و نیز منابع تاریخ و رجالی فریقین بهره برداری گردید.

مبنای کار گروه در تدوین تفسیر اثری بر این قرار گرفته که تمامی این میراث عظیم در ذیل هر آیه از منابع یاد شده جمع آوری گردیده و هر کلام و مطلبی در فیش جداگانه ای ثبت و ضبط شده است و نیز از کلمات صحابه پیامبر (ص)، تابعین و تابعین تابعین به عنوان توضیح آیات بهره برداری شده است و پس از پایان این مرحله فیش برداری، مجموعه فیشها در اختیار استاد قرار می‌گرفت و کار اصلی و محتوای تفسیر با قلم رسا و استوارشان ادامه می‌یافت.

ایشان در طی این شش سال آخر عمر، از ابتدای قرآن تا انتهای سوره بقره را که حدس زده می شود تا شش مجلد برسد با قلم خویش تفسیر می نماید که امید است به زودی پس از تهیه مقدمات چاپ و نشر یابد. این مقدار از تفسیر اثری که با قلم استاد نگارش یافته علاوه بر آنکه راه روشن و شفافی را فراروی آیندگان گشود و روش جدیدی را در مسیر زدایش روایات مجعول از ساحت روایات تفسیری ابداع کرده آن است که ایشان گزیده ترین برداشتهای ژرف و نوین خودش را در این قسمت عرضه کرده است و خود در این باره می فرماید: من همه حرفهای اصلی ام را در تفسیر سوره بقره آورده ام، با این همه، ایشان با آینده نگری خاص خویش مسیر نهایی این طرح نوپا را با هوشمندی و ظرافت تمهید نمود و بارها خطاب به برخی از اعضای تحقیق اظهار فرمود: «عمرم برای اتمام این طرح کفاف نمی دهد و این شماست که باید آن را به سامان برسانید و اگر ما آن روایات جمع آوری شده را به همان صورت خام بدون تحقیق و بررسی هم چاپ کنیم باز هم خدمت بزرگی به نشر معارف اهل بیت (ع) کرده ایم.»

یک جلد این اثر فعلاً به زیور طبع آراسته شده که شامل مقدمه و تفسیر سوره حمد است. در مقدمه، مباحثی چون فضائل قرآن، تفسیر و تأویل (ظهر و بطن)، سلامت قرآن از تحریف، تفسیر اثر در مراحل اولیه، آفات تفسیر، حروف مقطعه، نقد آثار و روایات تفسیری بر کرسی امتحان مطرح شده است. بخش دوم کتاب شامل فضیلت سوره حمد، روایات رسیده در مورد قرائت سوره حمد، نظم بدیع سوره، استعاذه، بسمله، تفسیر سوره حمد و ذکر آمین است.

۴. اهل البیت (ع) و القرآن الکریم

این کتاب شامل سلسله بحثها و مقالاتی از استاد است که در مجله «رسالة الثقلین» آمده است. بارزترین آنها «اهل بیت (ع) وارثان قرآن و حاملان علم پیامبر (ص)» است، همچنین در این کتاب به نقش پیامبر (ع) در تفسیر اشاره شده است. در پایان کتاب بحث «بداء» از نظر مذاهب قرآن و روایات و همچنین تحریف ناپذیری قرآن مطرح شده است.

۵. احکام شرعی

این کتاب که در واقع رساله عملیه ایشان محسوب می شود، در چهار بخش طهارات، عبادات، معاملات و مسائل جدید و نو ظهور تنظیم یافته است.

استاد این رساله عملیه را به درخواست برخی از علاقمندان نظریات فقهی معظم له تألیف کرده اند. ایشان بر این باور بودند که وظیفه فقها پاسخ به سؤالات و نیازهای اساسی مردم است به همین جهت این کتاب که تمامی ابواب فقهی را در بردارد، از ۱۶۰ صفحه تجاوز نکرده است.

استاد آخرین نظریات فقهی خود را با توجه به نیاز روز با سادگی و روانی در این کتاب منعکس کرده اند و در پاره ای موارد جهت ازدیاد بصیرت و اطلاع خوانندگان، مستندات حکم خود را در ضمن مسئله و یا در پاورقی یادآور شده اند. لازم به ذکر است که ایشان در این کتاب بر آن است که فتوایی خلاف مشهور یا اجماع فقها ننویسد.

۶. آموزش علوم قرآنی

باتوجه به رشته های برخی دانشگاهها و دانشکده ها و نیاز حوزه ها و کانونهای قرآنی به مباحث علوم قرآنی، این کتاب نگارش یافت. این کتاب در ۲۲ درس تنظیم یافته است و با توجه به اینکه یک کتاب آموزشی است در پایان هر درس پرسشهایی نیز آمده تا دانش پژوهان بتوانند با پاسخگویی به آنها مطالب عمده و اصل دروسها را به ذهن بسپارند.

سرفصلهای مهم این کتاب، شامل آشنایی با علوم قرآنی، پدیده وحی، نزول قرآن، اسامی و اوصاف آن، جمع و تألیف، قرائت و قاریان، نسخ، محکم و متشابه، حروف مقطعه، سوگندها، قصص، امثال، اعجاز قرآن و ... می باشد.

۷. یرتو ولایت

این کتاب شامل مجموعه سخنرانیهای استاد در ماه رمضان ۱۴۲۵-۱۴۲۶ ق. است که در دو بخش «اسلام شناسی در مکتب تشیع» و «آیه های ولایت» تدوین شده است. در بخش اول دیدگاه شیعه نسبت به نقش و جایگاه امام در جهان هستی و مسائل مرتبط با آن مانند علم امام، عصمت امام، توسل به امامان معصوم (ع) و مهدویت مطرح شده است و در بخش دوم مهمترین و مشهورترین آیه های ولایت امیر مؤمنان (ع) به شکل مبسوط و مستدل مطرح شده است.

۸. تمهید القواعد

این کتاب عهده دار بحث فقهی عمیق و استدلالی از مسئله قضای عبادات فوت شده از دو جنبه اصولی و فقهی است که مؤلف در آن میان تعابیر آسان و روان و قوت استدلال جمع و مطالب را همراه با اختصار و ایجاز بیان داشته اند.

این کتاب در یک مقدمه عمومی و بیست مقدمه اصولی و چهل و سه مسئله فقهی و هفده فرع از فروع قضای عبادات فوت شده از طرف میت تنظیم شده است. در این کتاب مباحثی چون اصل اولیه عدم نیاز عبادات فوت شده به قضا و نیازمندی قضا به امر جدید شارع و تقسیم ارتداد به دو قسم ارتداد از کل اسلام و انکار دین و ارتدادی که لازمه داشتن یک عقیده فاسد است و اینکه احکام وارده در مورد وجوب قتل، جدایی از همسر، تقسیم اموال و ... فقط مخصوص به نوع اول است و ... مطرح شده است. ایشان در همه این مباحث با ذکر مستندات به بیان دیدگاه فقهی خود بر اساس روش استدلالی و اجتهادی پرداخته است.

۹. تناسخ الارواح

این کتاب شامل یک مقدمه و سه بخش است: در مقدمه به سابقه طولانی و تاریخی مسئله بازگشت روح اشاره شده، با تأکید بر اینکه این نظریه در مراکز اسلامی جایگاهی نداشته است و خلاف ضرورت اسلامی است. در بخش اول کتاب، نظریه تناسخ از دو جهت تشریح نظریه در دو مکتب قدیم و جدید بررسی شده و سپس دلیلهایی را که به عنوان پشتوانه مکتب آورده شده انعکاس یافته است.

بخش دوم به بررسی پر دامنه ای از سؤلهای مدعیان نظریه «تناسخ ارواح» پرداخته و ادله آنها را از جنبه فلسفی و علمی مورد مناقشه قرار داده است و زمینه های روان کاوانه و روان شناسانه این نظریه را بررسی می کنند. مهمترین بخش کتاب مربوط به بطلان نظریه تناسخ ارواح از دیدگاه اسلام است، ضمناً متذکر می شوم که این کتاب تحت عنوان «بازگشت روح» به فارسی برگردانده و چاپ شده است.

۱۰. تاریخ قرآن

این کتاب که دارای یک مقدمه و شش فصل و شامل مباحث پدیده وحی، نزول قرآن، جمع و تألیف قرآن، قاریان و قرائت هفت گانه، رفع شبهه تحریف و ترجمه قرآن است، به عنوان متن درسی دانشجویان رشته الهیات شاخه قرآن و حدیث در مقطع کارشناسی به ارزش ۴ واحد درسی است که به تقاضای سازمان سمت صورت گرفته است.

۱۱. تفسیر سوره حجرات

این کتاب تفسیر اجمالی سوره حجرات است و مباحثی چون ادب و رفتار اسلامی، اجتماعی، سیاسی، اخلاقی و اعتقادی و شأن نزول در آن بیان شده و در پایان به تفسیر تفصیلی سوره پرداخته شده است. این کتاب در ابتدا به عنوان متن درسی و سپس در قالب دو مقاله توسط اینجانب، در مجله اندیشه حوزه به چاپ رسیده است.

۱۲ . تفسیر سوره اسراء

این کتاب دربردارنده تفسیر اجمالی و تفصیلی سوره اسراء است که ابتدا در قالب متن درسی و سپس در نشریه داخلی علوم و معارف قرآنی دانشگاه علوم اسلامی رضوی چاپ شده و سپس در قالب کتاب نشر یافته است .

۱۳ . تنزیه انبیا

این کتاب سلسله در سهای آیه الله معرفت است که در آن تمام آیات مربوط به حضرت آدم (ع) تا خاتم (ص) را که از آن بوی عدم عصمت می آید بررسی کرده است ، یعنی بررسی آیاتی که ظاهری متشابه دارند و با نگاه سطحی و ظاهری به آنها عصمت انبیا زیر سؤال می رود . در این رابطه استاد سلسله در سهای مختلفی ارائه کرده اند که این مجموعه در ماه مبارک رمضان ۱۳۷۳ ش . در دفتر تبلیغات اسلامی قم مطرح شده و به همت یکی از شاگردان ایشان پیاده و چاپ شده است . مباحث این کتاب شامل پنج بخش و ۲۶ جلسه است و موضوعاتی چون عصمت پیامبران ، عصمت پیامبر اسلام (ص) قبل از بعثت ، بحث سهو نبی (اشتباه پیامبر (ص)) و دیگر آیات متشابه درباره پیامبر اسلام (ص) و سایر پیامبران از آدم تا حضرت عیسی در آن مطرح شده است .

۱۴ . تناسب آیات

این کتاب در نه فصل تنظیم شده است . تناسب و تناسب معنوی در قرآن ، اقسام فواصل قرآن کریم ، قانون و ضابطه معرفت ، شناخت فواصل در آیات ، وجود سجع در قرآن ، فواتح و خواتیم سوره های قرآن ، مبادی مقدمات و افتتاحات در کلام خدا ، خطابات خدا در قرآن ، حروف مقطعه در اوائل سوره ها و تناسب و نظر دیگران . کتاب یادشده اقتباس و ترجمه ای از جلد پنجم «التمهید» استاد است که مترجم در پیش گفتار به معرفی کتاب و بیان تناسب از دیدگاه دانشمندان اسلامی و نقش و فایده آن پرداخته است .

۱۵ . حدیث لاتعداد

کتاب فوق شامل سه رساله از استاد است ، حدیث لاتعداد ، حدیث من زاد فی صلاته و رساله اقتباسی از کتاب حدیث لاتعداد علامه فشارکی . مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی . استاد در این کتاب با ذکر ۵۰ مسئله از فروع «خلل» در نماز بر اساس حدیث لاتعداد به بررسی و حکم شرعی آنها پرداخته است .

۱۶ . جامعه مدنی

این کتاب شامل مقدمه و هفت مقاله تحت عناوین ، جامعه مدنی یا جامعه دینی ، دموکراسی در نظام ولایت فقیه ، آزادی و تحقق آن در نظام حکومت اسلامی ، پلورالیسم دینی در بوتة نقد ، حدود و ضوابط شرعی ولایت فقیه ، ولایت فقیه از دیدگاه شیخ انصاری و آیه الله خویی و نگاهی به حقوق بشر است . پایان بخش کتاب دو ضمیمه ، تحت عنوان اعلامیه جهانی حقوق بشر و اعلامیه اسلامی حقوق بشر است . نام کتاب برگرفته از اولین و بلندترین مقاله کتاب (جامعه مدنی) است که قبلاً در شماره ۱۴ مجله اندیشه حوزه چاپ شده بود .

۱۷ . شبهات و ردود

این کتاب پاسخگوی معروفترین شبهات در مورد قرآن است که از یک مقدمه و پنج بخش تشکیل شده است . بخش اول به پاسخ شبهه مشهور شرق شناسان مبنی بر وجود مصادری برای قرآن پرداخته است ؛ بخش دوم پاسخ به شرق شناسان و روشنفکران مسلمان داخلی متأثر از آنها درباره ورود عناصری از فرهنگ باطل عرب جاهلی به قرآن است ؛ بخش سوم ضمن تأکید بر عدم وجود اختلاف و تناقض در آیات قرآن یکی از ابعاد اعجاز قرآن را مورد بحث قرار داده است ؛

بخش چهارم، موارد ادعا شده در قرآن که مخالف با مستندات علمی، تاریخی و یا ادبیات است به بحث گرفته شده است؛

و بخش پنجم بر واقعی بودن قصص قرآن تأکید دارد. ضمناً این کتاب توسط چند تن از شاگردان ایشان در دانشگاه علوم اسلامی رضوی تحت عنوان «نقد شبهات پیرامون قرآن» به فارسی برگردانده و چاپ شده است.

۱۸. صیانة القرآن من التحریف

کتاب شامل یک مقدمه و دوازده فصل با عناوین تحریف در لغت و اصطلاح، خلاصه دلایل باطل بودن شبهه تحریف قرآن، تصریحات بزرگان شیعه بر تحریف ناپذیری قرآن، شهادتهای گسترده بر دور بودن علمای بزرگ شیعه از قول به تحریف، موضع شیعه در برابر گروه منقرض شده اخباری، تحریف در کتابهای عهدین، نگاهی گذرا و سریع بر تاریخ عهدین، مسئله شباهت گذشته و حاضر، تحریف قرآن نزد حشویه عامه، تحریف در دیدگاه گروه منقرض شده اخباری، گمانه های مؤلف در کتاب «فصل الخطاب» هزار حدیث و حدیث است. بیشترین بخش کتاب مربوط به باور شیعه مبنی بر عدم تحریف قرآن است و از امتیازات این کتاب نقد برخی کتب روایی و تفسیری توسط مؤلف است.

از این کتاب دو ترجمه فارسی مجمل و مفصل صورت گرفته که ترجمه مجمل برگرفته از کتاب و مجموعه سخنرانیهای استاد در این موضوع است، اما این کتاب به سفارش سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) توسط آقای دکتر نصیری دانش آموخته دانشگاه علوم اسلامی رضوی در سال ۱۳۷۹ تحت عنوان تحریف ناپذیری قرآن ترجمه و چاپ شده است.

۱۹. علوم قرآنی

کتاب شامل یک مقدمه مفصل و نه فصل تحت عناوین پدیده وحی، نزول قرآن، جمع و تألیف قرآن، قراء و قرائات سبع، نسخ در قرآن، محکم و متشابه، وجوه و نظائر در قرآن، اعجاز قرآن و دفع شبهه تحریف است. این کتاب در واقع بازنویسی فشرده از مجموعه التمهید و صیانة القرآن من التحریف است که متناسب با سطح عمومی حوزه و مقطع کارشناسی دانشگاه نوشته شده است.

۲۰. مالکية الارض

این کتاب با هدف پاسخ به این سؤال که آیا احیاگر زمین مالک آن می شود یا خیر به رشته تحریر درآمده است. ایشان در این رساله ضمن تقسیم زمینها به چهار قسم انفال، آباد شده بالعرض، موات بالاصاله و موات بالعرض به بیان حکم هر یک پرداخته و با تذکر به قدمت موضوع در تألیف فقهای شیعه، ضمن ده بند مطالب رساله را خلاصه می کنند. ایشان در این کتاب خلع بد از تصرف کنندگان زمین را توسط ولی امر مسلمین با وجود مصالح مجاز شمرده اند.

۲۱. معارفی از قرآن

این کتاب سلسله مباحثی است که استاد در ماه مبارک رمضان ۱۳۷۴ با عنوان تفسیر موضوعی در جمع عده ای از طلاب مطرح کرده که در ۲۱ جلسه سامان یافته است. عمده مباحث کتاب مربوط به اعتقادات و شامل مباحثی چون توحید، قضا و قدر، شفاعت، توسل، تبرک، عالم ذر و تجسم اعمال است.

۲۲. ولاية الفقيه ابعادها و حدودها

کتاب در دو مقصد اثبات ولایت مطلقه فقیه و نظام حکومت اسلامی با هدف تبیین نظریه ولایت فقیه و برتری حکومت اسلامی بر دیگر نظامها تحریر یافته است.

۲۳. ولایت فقیه

کتاب در نه فصل شامل حکومت دینی، امامت در مکتب تشیع، تبیین مفهومی ولایت مطلقه فقیه، نقش بیعت در عصر حضور و غیبت، پشتوانه نظام در حکومت اسلامی، مبانی مشروعیت ولایت فقیه، مناصب ولی فقیه، ولایت تشریحی (حق قانونگذاری) و ولایت تکوینی تنظیم یافته است. فلسفه نگارش این کتاب پس از رحلت امام خمینی (ره) پاسخگویی به شبهاتی بود که پیرامون ولایت مطلقه فقیه مطرح شد و در واقع آخرین دیدگاههای استاد در مسئله مذکور است.

آثار نشر نیافته استاد

دستنویسها و آثار چاپ نشده استاد، در سه مقوله قابل جمع بندی است:

الف. آثار قرآنی

۱. الروح فی المصطلح القرآن، ۲۶ ص.
۲. القلب فی المصطلح القرآنی، ۶ ص.
۳. التفسیر الموضوعی، ۲۲ ص.
۴. البداء فی القرآن والحديث، ۱۱ ص.
۵. الاجتهاد فی التفسیر، ۹ ص.
۶. اسرائیلیات، ۳۳ ص.
۷. پژوهشهای قرآنی و رویکردهای تفسیری (به صورت پرسش و پاسخ)، ۱۹ ص.
۸. امام در قرآن، ۲۰ ص.
۹. ابراهیم خلیل الرحمن، ۲۴ صفحه.
۱۰. اوصاف ابراهیم در قرآن، ۱۵ ص.
۱۱. اخلاق انبیا در قرآن، ۶۱ ص.
۱۲. ارزشهای قرآن، ۶ ص. مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی
۱۳. الباغی و العادی فی القرآن، ۵ ص.
۱۴. امثال در قرآن، ۴۶ ص.
۱۵. بطن در قرآن، ۲۹ ص.
۱۶. ترجمه القرآن، ۸۳ ص.
۱۷. تأکید قرآن بر تعمیق جنبه های نظری، ۴ ص.
۱۸. تفسیر روایی تطبیقی، ۸۸ ص.
۱۹. تفسیر عرفانی، ۶۴ ص.
۲۰. تأویل از دیدگاه اهل ذوق و عرفان، ۳۳ ص.
۲۱. تدبیر در قرآن، ۲۰ ص.
۲۲. تفسیر به رأی از دیدگاه علامه طباطبایی، ۱۴ ص.
۲۳. تأویل از دیدگاه علامه طباطبایی، ۶۱ ص.
۲۴. تهذیب التفسیر عن الدخائل و الموضوعات، ۹ ص.
۲۵. تفسیر سوره انفال، ۶۸ ص.
۲۶. تفسیر سوره اسراء، ۵۳ ص.
۲۷. ترجمه قرآن و امکان آن، ۱۶ ص.
۲۸. جایگاه تفکر و شیوه ابلاغ و قرآن، ۱۰ ص.

۲۹. روشها و گرایشهای تفسیری، ۱۱ ص.
۳۰. روشهای متداول تفسیر، ۵ ص.
۳۱. رجعتی به تفسیر المیزان، ۵ ص.
۳۲. زبان قرآن، ۱۸ ص.
۳۳. سهو النبی (ص)، ۲۸ ص.
۳۴. شیوه بیانی قرآن، ۹ ص.
۳۵. شناخت زبان قرآن، ۱۵ ص.
۳۶. فراز و فرودهای تفسیر و تبلیغ قرآن، ۷ ص.
۳۷. قرآن و نصوص و حیانی، ۳ ص.
۳۸. قرآن و نسل امروز، ۳ ص.
۳۹. قول در قرآن، ۱۱ ص.
۴۰. قصص قرآنی از دیدگاههای مختلف، ۴ ص.
۴۱. قرآن در بستر زمان، ۲۰ ص (دو صفحه روزنامه اطلاعات).
۴۲. کاربرد حدیث در قرآن، ۵ ص.
۴۳. کاربرد مجاز در قرآن، ۱۳ ص.
۴۴. کتاب از دیدگاه قرآن، ۱۵ ص.
۴۵. کرامت انسان در قرآن، ۴ ص.
۴۶. گوشه ای از ویژگیهای تفسیر المیزان، ۱۲ ص.
۴۷. موضع الحدیث من التفسیر، ۱۲ ص.
۴۸. معجزه ابزار دفاعی پیامبران، ۹ ص.
۴۹. معجزه یک ضرورت دفاعی، ۱۱ ص.
۵۰. مسائل مالی و اقتصادی مطرح شده در قرآن، ۶ ص.
۵۱. مبانی اخلاق در قرآن، ۱۰۰ ص.
۵۲. مسئله بداء، ۱۲ ص.
۵۳. متشابهات در قرآن، ۵۶ ص.
۵۴. نقش پیش فرضها در فهم قرآن و نصوص و حیانی، ۳ ص.
۵۵. نسخ در قرآن، ۲۷ ص و دو نسخه دیگر ۸ و ۱۷ ص.
۵۶. نقش دو عالم بزرگوار دهلوی و شرف الدین عاملی در تألیف امت و وحدت کلمه، ۱۹ ص.
۵۷. نکته های تفسیری در سوره حمد، ۸ ص.
۵۸. نظری بر روایات معراجیه (اسرائیلیات)، ۲۱ ص.

ب. فقهی و اصولی

۵۹. امام راحل و مبانی فقاہت، ۶ ص.
۶۰. الکر تحقیق عن مقداره و حجه، ۳۰ ص.
۶۱. اجزاء از دیدگاه نائینی در رابطه با حدیث لاتعداد، ۸ ص.
۶۲. احکام ارشادی و مستقلات عقلیه، ۶ ص.
۶۳. بیع العربون، ۱۷ ص.

۶۴. بیع الفضولی، ۱۹ ص.
۶۵. بلوغ دختران، ۹ ص.
۶۶. بینة از دیدگاه شرع، ۱۱ ص.
۶۷. بررسی مشروعیت «توزیع» در قسامه، ۲۲ ص.
۶۸. بحثی در تعزیرات، ۴۰ ص.
۶۹. تجدید نظر در احکام دادگاهها، ۱۱ ص.
۷۰. حقیقت وقف، ۱۹ ص.
۷۱. حق حضانت، ۱۴ ص.
۷۲. حدیثیائیگی، ۱۳ ص.
۷۳. حجیت علم قاضی، ۱۱ ص.
۷۴. حدیث لاضرر از دیدگاه امام راحل، ۷ ص.
۷۵. حجیت ظواهر قرآن، ۶۱ ص.
۷۶. داد و ستد قولنامه ای، ۱۷ ص.
۷۷. ربا از گناهان کبیره و استثنای پذیر، ۲۸ ص.
۷۸. رفع ابهامات فقهی مسح، ۸ ص.
۷۹. شایستگی زنان برای قضاوت، ۱۴ ص.
۸۰. شرط خیار در وقف، ۶ ص.
۸۱. ضمانت، گسترش یا انتقال محل پرداخت، ۴ ص.
۸۲. عقلانیت از منظر اخباریان، ۶ ص.
۸۳. عیوب موجب فسخ نکاح، ۱۸ ص.
۸۴. فقه القضاء (دو مجموعه بزرگ) - مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی
۸۵. قضای شورایی، ۹ ص.
۸۶. قتل عمد، ۸۵ ص.
۸۷. قاعده نفی الضرر، ۱۶ ص.
۸۸. قاعده الاضرار، ۱۰ ص.
۸۹. کتاب الوقف، ۱۶ ص.
۹۰. کتاب الطهاره، ۱۱۶ ص.
۹۱. کتاب الحج، ۱۶ ص.
۹۲. موسیقی از دیدگاه شرع اسلام، ۲۹ ص.
۹۳. مصلحت در گستره ولایت فقیه، ۲۰ ص.
۹۴. مقالاتی در باب دیات، ۵۷ ص.
۹۵. متی تو صم الجاریه، ۲ ص.
۹۶. مقالاتی در باب ارث، ۳۸ ص.
۹۷. مسئله تجدید نسل، ۶ ص.
۹۸. مسئله الرق، ۳۲ ص.
۹۹. مکتبهای اصولی و مدرسه محقق نائینی، ۱۸ ص.
۱۰۰. ولایت فقیه و حکم حکومتی، ۷ ص.

۱۰۱. ولایت فقیه از دیدگاه شیخ انصاری، ۳۴ ص.

ج. کلامی و...

۱۰۲. آزادی و تحقق آن در نظام حکومت اسلامی، ۱۹ ص.
۱۰۳. الوحدة الإسلامية على منصّة النقد، ۷ ص.
۱۰۴. اعتبار احکام و قوانین حکومتی، ۶ ص.
۱۰۵. اهداف الرساله، ۲۲ ص.
۱۰۶. اربعین حسینی و ابعاد آن، ۷ ص.
۱۰۷. آیه نجوی فضیلت کبرای امیرمؤمنان(ع)، ۵ ص.
۱۰۸. الرجعة فی القرآن و الآثار، ۱۸ ص.
۱۰۹. پیامبر کیست؟ ۱۲۰ ص.
۱۱۰. تکامل فقه نیاز ضروری حکومت اسلامی، ۱۰ ص.
۱۱۱. تکثرگرایی دینی، ۸ ص.
۱۱۲. پیامبر اعظم از دیدگاه قرآن و نهج البلاغه، ۱۶ و ۱۶ و ۹ ص.
۱۱۳. پلورالیسم دینی در یوتی نقد، ۲۲ ص.
۱۱۴. جایگاه اکثریت در نظام اسلامی و دموکراسی، ۷ ص.
۱۱۵. جامعه دینی یا جامعه مدنی، ۸۴ ص.
۱۱۶. جهانی شدن، ۵۲ ص.
۱۱۷. جهانگردی از دیدگاه اسلامی، ۱۵ و ۳۳ ص.
۱۱۸. جایگاه فقه در پاسخگویی به رویدادها، ۱۰ ص.
۱۱۹. جایگاه ولایت در قرآن، ۷ ص.
۱۲۰. حقوق متقابل مردم و حکومت از دیدگاه امیرمؤمنان(ع)، ۶۷ ص.
۱۲۱. حدیث ولایت، ۱۶ ص.
۱۲۲. حدیث ایثار و نزول آیه «و یطعمون» به دو روایت صحیح و سقیم، ۱۷ ص.
۱۲۳. رابطه مالکیت حکومتی با خمس و زکات در نظام حکومت اسلامی، ۹ ص.
۱۲۴. روش تحقیق و نقد، ۱۴ ص.
۱۲۵. رهبری و زعامت سیاسی در اسلام، ۱۲ ص.
۱۲۶. رسالت انبیا از دیدگاه قرآن و نهج البلاغه، ۲۴ ص.
۱۲۷. روشمندی معرفت دینی یا هرمنوتیک دینی، ۳ ص.
۱۲۸. صحابه از منظر اهل بیت(ع)، ۳۱ و ۵۱ ص.
۱۲۹. عقلانیت دینی در مکتب تفکیک، ۱۱ ص.
۱۳۰. فلسفه خاتمیت از منظر کلام جدید، ۶۱ ص.
۱۳۱. کتابة الحدیث، ۱۹ ص.
۱۳۲. مفهوم آزادی از دیدگاه اسلام، ۳۱ ص.
۱۳۳. مصطلح الحدیث - معرفة الحدیث، ۲۷ ص.
۱۳۴. مهدی موعود(عج)، ۱۸ ص.
۱۳۵. مسئله رجعت، ۴۲ ص.

۱۳۶. نقش زمان و مکان در روند اجتهاد، ۸ ص.
۱۳۷. معاد جسمانی، ۲۲ ص.
۱۳۸. نقش اهل بیت (ع) به ویژه امام صادق (ع) در مبارزه با غلو و غلات، ۱۶ ص.
۱۳۹. نکاتی قابل توجه درباره زیارت عاشورا، ۵ ص.
۱۴۰. ویژگیهای حکومت اسلامی از منظر نهج البلاغه، ۳۴ ص.
۱۴۱. ولایت و بیعت در عهد معصوم و دوران غیبت، ۵ ص.

مقالات^۱

یک. اندیشه حوزه

۱۴۲. ارزشهای قرآن، ش ۱.
۱۴۳. مالکیت زمین در منابع اسلامی (۱)، ش ۲.
۱۴۴. مالکیت زمین در منابع اسلامی (۲)، ش ۴.
۱۴۵. شبهه تحریف، ش ۵.
۱۴۶. مالکیت زمین در منابع اسلامی (۳)، ش ۶.
۱۴۷. عصمت پیامبر، ش ۸.
۱۴۸. آموزه‌هایی از سوره حجرات (۱)، ش ۱۲.
۱۴۹. آموزه‌هایی از سوره حجرات (۲)، ش ۱۳.
۱۵۰. جامعه دینی یا جامعه مدنی؟، ش ۱۴.
۱۵۱. پلورالیزم دینی در بونه نقد، ش ۱۶.
۱۵۲. ولایت فقیه از دیدگاه شیخ انصاری و آیه الله خویی، ش ۱۷.
۱۵۳. دموکراسی در نظام ولایت فقیه، ش ۱۸.
۱۵۴. مبانی اخلاق در قرآن، ش ۲۲.
۱۵۵. بایستگیهای حکومت از دیدگاه امام علی (ع)، ش ۲۶.
۱۵۶. امام حسین (ع) پیروز میدان، ش ۳۹.
۱۵۷. بایستگیهای پرسش و پاسخ از منظر کتاب و سنت، ش ۴۹-۵۰.
۱۵۸. مبانی جامعه دینی از نگاه قرآن و سنت، ش ۵۶.

دو. الهیات و حقوق (مجله تخصصی دانشگاه علوم اسلامی رضوی)

۱۵۹. کاربرد حدیث در تفسیر، ش ۱.
۱۶۰. جایگاه ممتاز زن در قرآن، ش ۴-۵.
۱۶۱. معجزه، ضرورتی دفاعی، ش ۱۱.

۱. استاد دارای مقالات متعدد در موضوعات متفاوت در مجلات مختلف است که بیان همه آنها خود نیازمند کتابچه‌ای مستقل است، اما آنچه ما در بخش مقالات ایشان می‌آوریم صرفاً مقالات نگارش یافته ایشان به ترتیب در سه مجله وابسته به دانشگاه علوم اسلامی رضوی است.

سه. علوم و معارف قرآنی

- ۱۶۲. درآمدی بر تفسیر سوره انفال، ش ۱.
- ۱۶۳. جلوه های امداد در سوره انفال، ش ۲.
- ۱۶۴. دشمن شناسی در سوره انفال، ش ۳.
- ۱۶۵. آزادی اندیشه در سوره انفال، ش ۴.
- ۱۶۶. تفسیر سوره اسراء، ش ۶-۷.

مصاحبه ها و گفتگوها^۱

- ۱۶۷. معارف قرآنی و شیوه های تفسیری، ش ۷.
- ۱۶۸. فقه جواهری و ویژگیهای آن، ش ۹.
- ۱۶۹. زیان قرآن، ش ۱۱.
- ۱۷۰. عقلانیت دینی، ش ۱۹.
- ۱۷۱. آزادی در نظام حکومت اسلام، ش ۲۰.
- ۱۷۲. نقدی بر تفسیرهای روشنفکرانه از قرآن و حدیث، ش ۲۵.
- ۱۷۳. اصطلاح در آینه وحی، ش ۲۸.
- ۱۷۴. عناصر کارآمدی فرهنگ از نگاه قرآن، ش ۲۹.
- ۱۷۵. نسبت دین و لیبرالیسم، ش ۳۷.
- ۱۷۶. مبانی سیاسی و فقهی نهضت عاشورا، ش ۳۸.
- ۱۷۷. ناهمگونی داشته های متدینان با فرهنگ دینی، ش ۴۵.
- ۱۷۸. راهکارهای ایجاد مفاهمه میان ادیان، ش ۴۶.

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

پایان نامه ها^۲

- آرامش و اطمینان در قرآن.
- آسیب شناسی حکومت دینی از دیدگاه امام علی (ع).
- آفات و آسیبهای رفتاری انسان از نگاه قرآن.
- اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن و روایات با نگاهی به روشهای مقابله با مفاسد اقتصادی.
- ادب انبیاء در قرآن و مقایسه آن با تورات و انجیل.
- استکبار از دیدگاه قرآن و حدیث.
- اصل عدم استناد ایرادات در اسناد تجاری.

۲. با توجه به ابعاد مختلف علمی، مصاحبه های فراوان و متعددی با استاد در موضوعات مختلف و در مجلات و روزنامه های کثیرالانتشار انجام و ثبت و ضبط شده است که خود کتابی مستقل را شکل می دهد. ما در اینجا فقط به ذکر مصاحبه های ایشان که در مجلات دانشگاه علوم اسلامی رضوی آمده بسنده می کنیم.

۳. استاد عهده دار پایان نامه های مختلف دانشجویی در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری در دانشگاهها و سطح ۳ و ۴ حوزه ها بوده اند که دهها موضوع را دربر می گیرد. در این مقاله فقط به ذکر پایان نامه های دانشگاه علوم اسلامی رضوی در مقطع کارشناسی ارشد بسنده می کنیم و با تأسف یادآور می شویم که چند پایان نامه دکتری و کارشناسی ارشد دانشگاه به عهده ایشان بود که با ارتحال ایشان ناتمام ماند.

- اصول مشترك ادیان ابراهیمی در قرآن و عهدین انبیاء در قرآن و عهدین .
- بازکاوی معاد در قرآن و نقش سازنده آن در فرد و جامعه .
- بررسی مجازات قصاص اطراف در فقه و حقوق .
- بررسی نقد و مبانی آراء تفسیری سر سیداحمدخان .
- تجلی کلام الهی در حماسه حسینی .
- تفسیر مشهدی (کنزالدقایق) و روش تفسیری او .
- خاتمیت و جامعیت اسلام از دیدگاه قرآن کریم .
- روش شناسی تفسیر معصومان (ع) .
- روش شناسی و فقه الحدیثی فیض در وافی .
- روش موضوعی در تفسیر قرآن .
- زیان در قرآن .
- سعادت و شقاوت و عوامل آن در نهج البلاغه .
- شرح خطبه قاصعه امام علی (ع) .
- طبری و تفسیر او در بوته نقد .
- علم غیب .
- علوم قرآن در گفتار احادیث معصومین (ع) .
- قرآن و معرفی چهره پنهان نفاق .
- قسم در قرآن .
- کمال انسان در قرآن .
- گستره آموزه های تشریحی قرآن .
- مبانی تشیع در قرآن بروایت علامه حلی در نهج الحق .
- مبانی جامعه دینی در قرآن .
- مبانی شیخ طوسی در رفع تعارض اخبار با عنایت به استبصار .
- نسخه خطی حاشیه بر انوار التنزیل شیخ بهایی .
- نقد محتوایی حدیث ، راهها و روشها .
- نقد و بررسی دیدگاههای مستشرقین پیرامون و حیانی بودن قرآن .
- نیازهای انسان از دیدگاه قرآن کریم .
- هدایت و مبانی آن در قرآن .
- هماهنگی و تناسب در ساختار قرآن .
- وحی از دیدگاه علامه طباطبایی .

مرکز تحقیقاتی و نشری